

nevelésben bevált eljárás a páros festés, számomra mégis természetellenesnek tűnik, s ezért érthető, amit a szerző hiányként értékel: „A páros munkába való beilleszkedés utánzásra vagy egyéni vetéledésre beállított gyerekek nehezen megy.” (31. old.) Csak nekik és csak ezért? Továbbá más dolog az éneklésben, mint a rajzban való együttműködés. Nem merném azt sem állítani, hogy az elszigetelt rajzi figurákból *feltétlenül* az érzelmi elszigeteltségre, magányosságra lehet következtetni. A figura nélküli ábrázolatok így valóban a teljes magányosságra utalnak. Ezt azonban inkább talán sejtetik, és nem bizonyítják. (29. old.)

Székácsné Vida Mária a művészeti nevelés lelkes és hozzáértő kutatójaként az általános neveléstudomány számára azt a felismerést támogatja; a nevelőhatások kölcsönösen áthatják és erősítik egymást. Szükséges és érdemes ezeket minél pontosabban és találékonyabban megszervezni.

Szarka József

A KÖZÖSSÉGLÉLEKTAN ELMÉLETE

Tanulmánygyűjtemény

Moszkva, 1979. „Pedagógia” könyvkiadó. 238 oldal

„A közösséglélektan elmélete” címen Moszkvában a „Pedagógia” Könyvkiadó gondozásában jelent meg az 1979-es esztendő egyik legfigyelemreméltóbb pszichológiai kiadványa. Szerzőgárdája a Szovjet Tudományos Akadémia Általános- és Pedagógiai-pszichológiai Kutatóintézetének olyan tekintélyes munkatársaiból áll, mint *Petrovskij A. V., Spalinszkij V. V., Obutorova I. A., Turovszkaja A. A.*, stb. A kötet pedagógiai vonatkozásai minden kétséget kizáróan érdeklődést váltanak ki.

A 238 lap terjedelmű könyv igazi tudományos és szakmai újdonság: az elmúlt évtized tudományos tapasztalatait összegezve a csoportpszichológia elméleti, gyakorlati és metodikai (ezen belül pedagógiai) problémáinak megoldására szolgáló koncepciót tálal. A közösségekben kialakult kölcsönös személyiségviszonyokra vonatkozó legmodernebb elmélet az ún. stratometrikus koncepció ebben a könyvben kerül először széles körű, komoly elméleti-filozófiai és gyakorlati megalapozottságú bemutatásra.

A három részre tagoló mű ismerteti a stratometrikus elv előzményeit, vagyis azokat a munkákat, melyek először foglalkoztak a szociálpszichológia körébe vonatkoztatható problémákkal (Wundt, Durkheim, Freud, Lavrov, Mihajlovskij és mások írásai). Részletesen kitér a nyugati szociálpszichológiára jellemző mechanikus értelmezés és a szovjet kutatók sokoldalú, szociológiai szemzőgű, elsősorban minőségi jegyeket figyelembevevő közösségelmélete közötti különbségekre. Meggyőzően hangsúlyozza a szovjetunióbeli kísérletek legfőbb tanulságát, miszerint a kollektívában mint legmagasabbrendű emberi csoportban szükségszerűen megnyilvánulnak olyan szociálpszichológiai fenomének, melyek a diffúziós csoportokban egyáltalán nem, vagy csak jelentéktelen mértékben érvényesülnek.

A stratometrikus koncepció lényegét a csoportaktivitásról alkotott hipotézisek rendszere adja. Ebben a rendszerben a csoportdinamika paramétereit a következőképpen határozták meg:

1. Az együttes tevékenység tartalma által meg nem határozott emocionális kölcsönviszonyok kifejezői, amelyek érvényesek lehetnek kollektívára, de diffúziós csoportra is.

2. A csoportaktivitás lényegére utaló, a kollektívajelleg kritériumát jelentő paraméterek

- kollektivisztikus önrendelkezési képesség
- érték-orientációs egység
- emocionális identifikáció

3. A csoportaktivitás legmélyebb rétegeiről, legspecifikusabb jellemzőiről valló paraméterek

- a kiválasztás motivációs magvának tartalmassága
- részvétel az együttes munka sikeréért való felelősségvállalásban.

„A közösséglélektan elméleté”-nek szerzői nem elégszenek meg elméleti állítások közlésével, hanem minden esetben rendkívül gazdag *kísérleti anyaggal* illusztrálnak, illetve bizonyítanak. Mindez természetesen jelentős mértékben növeli a kiadvány értékét. Hiszen a számos nagyszabású kísérlet ismeretése révén az olvasó alapos betekintést nyer a kutatók hosszú ideig tartó, nagy felelősséggel végzett munkájába, s maga is közvetlenül részt vehet annak szinte minden mozzanatában.

Különösen vonatkozik ez a csoportdinamika egyes paramétereit részletesen tárgyaló második részre, mely érdekes kísérletek egész sorát ismertető körültekintő elemzés. Ezen belül úttörő jelleghűknél fogva elsősorban a kollektivistikus önrendelkezésről, az érték-orientációs egységről és az emocionális identifikációról szövegeket tarthatnak igényt a szakemberek figyelmére.

A *kollektivistikus önrendelkezés* vizsgálatát célzó legizgalmasabb kísérletek Obutorova I. A. és Turovszkaja A. A. nevéhez fűződnek. Obutorova I. A. egyik érdekes kutatásának tárgya a következő volt: *hogyan változnak a csoport tagjainak értékítéletei a csoportvélemény hatására*. Kísérleti csoportjaiban, melyek egy iskola különböző osztályai voltak, a szocialista társadalomban elfogadott ill. el nem fogadott értékítéleteket tartalmazó tesztlapokat osztott szét. A tanulók feladata abban állott, hogy jelöljék, egyetértenek-e az adott értékítéletekkel, vagy sem. A kísérlet második szakaszában megismélték ugyanezt, de már az általános csoportvélemény ismeretében. Így lehetőség nyílt a kollektivistikus önrendelkezési képesség és a konformista reakciók különválasztására.

Turovszkaja A. A. a dnyepropetrovszki Pedagógiai Főiskola hallgatói körében végzett háromfázisú kísérlete során különböző célokat tűzött egyes, a célokhoz hasonló emocionális viszonyulású csoportok elé. A csoporttevékenység ettől kezdve a kitűzött célok végrehajtása érdekében történt. Kiderült, hogy a kollektivistikus önrendelkezés kialakulása attól függ, mennyire tartják személyes céljaiknak a csoporttagok azoknak a feladatoknak az elvégzését, melyekre az együttes tevékenység irányul. A hosszabb közös munka és az aktív pedagógiai ráhatás nem maradt eredmény nélkül.

„A közösségélettan elméleté”-ben újszerű értelmezést kap a csoport tartalmi lényegére utaló másik fontos jellemző, a *csoportegységesség* is. A nyugati szakemberek szerint a csoport színvonalá az egyének közötti kontaktusok számától, ill. gyakoriságától függ. (Homans hipotézise, Argyle, Moreno, Crathfield megállapításai). Ezzel szemben a szovjet szerzők könyve azt hangoztatja, hogy a csoportegység minőségének megállapításához feltétlenül figyelembe kell vennünk a szociális determinánsokat, hiszen a személyiségstruktúra legdinamikusabb részét éppen a szociálisan befolyásolt jellemzők adják: az irányultság, motivációk, normák, értékorientáció stb. Ez utóbbi a csoportegységesség mutatója és a csoporton belüli kapcsolatok rendszerének integráns jellemzője.

A könyv szemléletesen mutatja be azt a három irányt, amelyben ma folynak a szovjet szociálpszichológusoknak a *csoport érték-orientációs egységre* irányuló kutatásai. Weismann, Janotovszkaja és Komarova különböző szituációban működő, eltérő funkciójú csoportokban (nyári diáktáborban és munkásbrigádban) végzett kísérletei azt mutatják, hogy a személyiség lényeges jegyeit illetően a csoportegységesség a munkáskollektívában a legnagyobb, mert annak tagjai tudják, hogy egyéni teljesítményüktől függ a csoporttevékenység eredményessége. A diáktáborban a leglényegesebbek az emocionális viszonyulások, második helyre az etikai sajátságok kerültek, a harmadikra pedig a munkához való viszony. A munkásbrigádban ez utóbbi állt az első helyen. Mindez azt tanúsítja, hogy a csoporttevékenységre szociális appercepció jellemző, vagyis létezik egy aktivizálási képesség. Tehát mindig a csoporttevékenység szempontjából legjelentősebb személyiségjegyek aktualizálódnak ill. kerülnek előtérbe.

Davidova Spalinszkij hipotézisét alátámasztó, több iskolai csoportban végzett vizsgálata képviseli a másik irányt. A csoportaktivitás különböző paramétereinek különböző csoportokban történő megfigyelése arra mutat, hogy az egyes paraméterek között korreláció van. Így pl. abban a csoportban, ahol jelentékeny a kollektivistikus önrendelkezési képesség, nagyobb az érték-orientációs egység vagy az emocionális identifikáció is.

Dancov egy harmadik irányt jelző kísérletének tanulsága a következő: érték-orientációs egység elsősorban az együttesen végzett munka eredményeként alakul ki, amelynek során a csoport tagjai az együttes feladat megoldása közben egymásnak segítséget nyújtva dolgoznak. (A tanári kollektíva tagjainak a tanulókról alkotott értékelései egységesek, míg egymásról kevésbé egységesen nyilatkoznak. Oka: közös tevékenységük a tanulók oktatására-nevelésére irányul.)

Pankin A. I. kísérletei alapján foglalja össze a kiadvány annak a több kutató által végzett sokrétű munkának az eredményeit, amely az egyik legkevésbé kézzelfogható csoportdinamikai mutatónak, az ún. *hatékony emocionális identifikációnak* a vizsgálatára irányult. Az emocionális identifikáció olyan szociálpszichológiai jelenség, melyben a személyiségnek önmagához és a közösség többi tagjához, ill. a közösség egészéhez való viszonya realizálódik. A legnagyobb értékű közösségekben a személyiségviszonyok lényeges pszichológiai tényezője, melyet az egyén és közösség érdekeinek egybeesése eredményez. Az ilyenfajta közösségekben érvényesül az igazi szocialista humanizmus.

A könyv legújserűbb részei vitathatatlanul a *csoportdinamika paramétereiről* írott fejezetek. Figyelemre méltóak azonban a csoportos tevékenység eredményességéért való egyéni felelősségvállalásról, a partnerválasztás motivációjáról és a személyiség és környezete közötti referenciás kapcsolatokról szóló megállapítások is.

A stratometrikus koncepció és a szociálpszichológiai kutatás c. harmadik rész a *stratometrikus koncepció és a csoporteffektivitás* problémáival foglalkozik. Rámutat, hogy az új elv módot ad a csoporteffektivitás pszichológiájával kapcsolatos bonyolult gyakorlati problémák új megközelítésére és megjelöli az idevonatkozó tudományos kutatás továbbhaladásának útját. Bemutatja a kezdeti szakaszt (XIX. sz. vége – XX. sz. 30-as évei), amikor azt vizsgálták, hogy az individuális vagy a csoportos tevékenységnek nagyobb-e az effektivitása. Részletesen leírja a szociálpszichológiai kutatások második szakaszát, melyet a csoporteffektivitás változóinak árnyaltabb differenciálása jellemzett. (A XX. sz. 40-es éveinek végétől már beszéltek független, közbeeső függő változókról. Ugyanakkor azonban figyelmen kívül maradtak a csoport szociálpszichológiai jellemzői.)

„A közösségeléktan elmélete” a csoporteffektivitás változóinak differenciálását a stratometrikus koncepció szerint értelmezi: 1. az összes többi fenomén szociálpszichológiai alapját magukba foglaló paraméterek, 2. a második réteg paraméterei pl. kollektivistikus önrendelkezés, értékorientációs egység, stb. Az első és második réteg paraméterei együttesen alkotják a csoporteffektivitás fő szociálpszichológiai tényezőit. 3. A harmadik réteg paraméterei szorosan függenek az első két réteg fenoménjeinek fejlettségétől. A csoportok fejlettségük szerint lehetnek: diffúz és asszociációs csoportok, valamint szocialista kollektívák.

A könyv nem elégszik meg az eddigi eredményekkel, hanem további kutatásokra ösztönöz. Különösen fontosnak tartja a stratometrikus koncepciónak a pszichopedagógiára való kiterjesztését. Hangsúlyozza, hogy jelenleg az oktatás folyamán az együttes tevékenység meghatározó szerepe legfeljebb csak epizódyszerűen érvényesül. A szerzők kitérnek azokra a szovjet próbálkozásokra, melyek a stratometrikus koncepció oktató-nevelői munkában való alkalmazását célozzák. Írnak azokról az egyelőre még kísérleti, kislétszámú tanulócsoportokról, melyekben újszerű, aktív szubjektum –, szubjektum – objektum viszony kialakításával hatékonyabb nevelői és tanulói munka valósul meg.

A modern szociálpszichológiai koncepciót ismertető kiadvány újszerű, de nem a hagyományokkal való teljes szakítást hirdeti. Hangsúlyozza, hogy a szociometria módszerével nyert ismeretek csak gazdagíthatják és segíthetik az új koncepció alapján dolgozó kutató munkáját.

„A közösségeléktan elmélete” olyan nagy igénnyel készült tudományos munka, melynek nagy hasznát látja a gyakorló pedagógus és mindenfajta nevelési intézmény dolgozója is.

Petrikás Árpád, Bagi Éva

FELKAI LÁSZLÓ: EÖTVÖS JÓZSEF KÖZOKTATÁSÜGYI TEVÉKENYSÉGE

Budapest, 1979. Akadémiai Kiadó. 323 oldal

Eötvös József személyisége, politikai pályája és közoktatásügyi tevékenysége több mint egy évszázaddal halála után is azonos súllyal és terjedelemmel szerepel a szakirodalomban, kap helyet az Eötvös-kutatásban mint irodalomtörténeti értékelése. Ha pedig közvetlen hatását, nemzettudatunkban kivívott helyét és „népszerűségét” vizsgáljuk, aligha kétséges, erősebb politikai szerepének történeti befogadása mint szépirodai olvasottságának foka. Természetesen aligha lehet egy emberi pályát és életművet úgy feldarabolni, hogy ne foglalkozzunk valamennyi ágával, legalábbis választott tárgyunk szempontjából. Ezt egyetlen szakírónk sem tehette meg.

Az Eötvös-kutatás és szakirodalmi méltatása bő termést hozott az elmúlt évtizedekben. Aligha mehetünk el szó nélkül Sőtér István két kiadást megért Eötvös-monográfiája mellett, amely nemcsak szépirodalmi munkásságának, hanem a „teljes Eötvös”-nek vonja meg mérlegét. Persze az sem véletlen, hogy az irodalomtörténetész biztosabb ítélőképessége kevésbé érvényesülhetett az eötvösi életmű más területeinek, a politikátörténet, a közoktatásügy-történet stb. viszonylag „idegen” világának megítélésében. (Más helyen foglalkoztunk már az 1848-as és az 1867-es Eötvös téves szembeállításának